

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОГРАМ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПЕК

Актуальність. Постійне подорожчання енергоносіїв в Україні та недостатність власної енергетичної бази змушує державу достатньо активно опікуватися проблемами енергозбереження. Проте, незважаючи на значні зусилля у цьому напрямі, а саме: прийняття відповідних програм [1], запровадження адміністративних та економічних методів стимулювання енергозбереження [2; 3], – енергоємність вітчизняного суспільного виробництва продовжує залишатися значно вищою у порівнянні як з розвиненими країнами, так і з країнами, близькими за рівнем розвитку [4, с. 103]. Це актуалізує питання про інституціональні умови виконання існуючих в країні програм енергозбереження. Зокрема спеціального дослідження потребують фактори, що уповільнюють реалізацію заходів з енергозбереження на рівні окремого підприємства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У багатьох вітчизняних дослідженнях та офіційних документах наголошується на недостатній ефективності існуючих у країні програм енергозбереження [5, с. 85; 6]. Серед причин цього явища найчастіше зазначається декларативний характер передбачених у програмах заходів [5, с. 85], вади в організації їх фінансування [7, с. 151-152; 8, с. 156; 9, с. 87], недосконалість інфраструктури енергозбереження [9, с. 122-129]. Окрім того, на нашу думку, серед факторів, які уповільнюють реалізацію програм енергозбереження, існує чимало таких, що формуються під впливом недосконалих інституціональних умов господарювання. Наприклад, у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях поширеною є думка про те, що неринковий характер ціноутворення на енергоносії, пов'язаний з розповсюдженням практики перехресного субсидювання, монополізацією енергоринку, викривлює стимули енергоспоживання (В. Бараннік [10, с. 9-10], М. Земляний, А. Шевцов [11, с. 7-8], В. Лір, У. Письменна [9, с. 68-70], О. Овсієнко [12, с. 59-62], В. Саприкін [13, с. 6, 9]; [8, с. 154]). В основному дія зазначених чинників аналізується у макроекономічному контексті, тоді, як їх вплив на прийняття рішень про енергозбереження на окремому підприємстві залишається недостатньо дослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення факторів, що ускладнюють реалізацію програм енергозбереження на рівні окремого підприємства (на прикладі підприємств ПЕК), обґрунтування заходів, спрямованих на послаблення їх негативної дії.

Виклад основного матеріалу. Підвищення енергетичної ефективності на рівні окремого підприємства завжди передбачає додаткове фінансування. Його обсяг залежить від характеру заходів, що планується здійснити: організаційно-економічні заходи пов'язані, як правило, з меншими витратами, інвестиційно-технологічні заходи потребують значних капіталовкладень. Але в обох випадках прийняття рішень про фінансування енергозбереження здійснюється, виходячи з міркувань раціональності. Споживач порівнює вартість зекономлених енергоносіїв з обсягами витрат, необхідних для їх економії. Якщо ціна, за якою купуються енергоносії, перевищує витрати на їх економію, заходи з енергозбе-

реження стають економічно привабливими, та навпаки. Недаремно, у програмних документах зазначається, що ціна на енергоносії ефективніше впливає на реалізацію енергозберігаючих заходів на рівні окремого підприємства, ніж створення бюджетних і позабюджетних фондів енергозбереження [4, с. 103].

Проте слід зазначити, що економічне середовище енергозбереження (співвідношення ціни енергоносіїв та витратами на їх економію) формується не лише під впливом суто ринкових чинників. По-перше, ціноутворення на вітчизняному енергоринку носить неринковий характер. З одного боку, ціна на енергоносії та її окремі компоненти активно регулюються державою. З другого боку, більшість вітчизняних енергоринків є монополізованими та активно використовуються як інструменти перерозподілу фінансових потоків між учасниками ринку, у тому числі державними структурами [12, с. 61-62]. По-друге, держава намагається впливати і на вартість енергозберігаючих заходів як адміністративними (штрафи, санкції за перевитрати енергоносіїв), так і економічними методами (податкові та кредитні пільги), посилюючи економічну привабливість програм енергозбереження.

Відповідно, економічне середовище енергозбереження багато у чому визначається інституціональними факторами, зумовленими державною енергетичною політикою. Серед факторів, що ускладнюють реалізацію програм енергозбереження на рівні окремого підприємства, на нашу думку, доцільно виділити такі:

1. **Викривлення цінних стимулів енергозбереження,** зумовлене значними розбіжностями спостерігаються у принципах внутрішнього та зовнішнього ціноутворення на енергоносії. Так, у зовнішніх розрахунках ціна визначається переважним чином кон'юнктурою світового ринку енергоресурсів, тоді як ціни внутрішнього споживання регулюються державою. Намагаючись здешевити енергоносії для окремих категорій споживачів, держава активно використовує практику субсидювання, основними аспектами якої є: відтворювальний (штучне заниження цін на паливно-енергетичні ресурси для населення); міжгалузевий (підтримка занижених цін для окремих галузей або сфер економіки) та структурний (підтримка цін на енергоносії внутрішнього виробництва на рівні, що є нижчим за світовий).

Наприклад, до 2008 р. включно тариф за спожитий природний газ для бюджетних організацій та установ, а також для підприємств теплокомуненерго був меншим, ніж для промислових споживачів. Починаючи з 2009 р. розрив у цінах для бюджетних установ та промислових підприємств було ліквідовано. Але й досі для теплової комунальної енергетики тариф на природний газ становить менше половини тарифу, що діє для промислових споживачів (табл. 1).

Перехресне субсидювання вкрай негативно позначається на реалізації енергозберігаючих заходів на рівні окремого підприємства, оскільки штучне здешевлення енергоносіїв викривлює орієнтири раціонального енергоспоживання, дестимулює перехід до енергоефективних технологій.

Таблиця 1
Динаміка середньомісячного рівня цін на природний газ для всіх категорій споживачів, крім населення без ПДВ, цільової надбавки та транспортних витрат, грн./1000 м³ (складено за [14])

Категорія споживачів	Період			Темп зростання цін, 2010-2012 рр., %
	2010 р.	2011 р.	3 січня 2012 р.	
Промислові споживачі та інші суб'єкти	2084,62	2810,18	3509,00	168,33
Підприємства ГМК	2052,70	2810,18	3509,00	170,95
Підприємства хімічного комплексу	2052,70	2810,18	3509,00	170,95
Підприємства-виробники азотних добрив	1881,83	2810,18	3382,00	179,72
Бюджетні організації та установи	2084,62	2810,18	3509,00	168,33
Підприємства ТКЕ	689,40	1091,00	1309,20	189,90
Співвідношення цін для промислових підприємств та підприємств ТКЕ	3,02 : 1	2,58 : 1	2,68 : 1	-

Проте ліквідація перехресного субсидіювання для підприємств ТКЕ може і не призвести до підвищення мотивації щодо енергозбереження. По-перше, слід врахувати, що відсутній повноцінний облік спожитих енергоносіїв: станом на 01.01.2011 лічильниками гарячої води було обладнано 15,93% загальної кількості будинків з централізованим постачанням гарячої води; лічильниками теплової енергії – 38,31% загальної кількості будинків з централізованим опаленням [5, с. 87]. По-друге, підприємства ТКЕ переважно є природними монополіями на регіональному рівні, що дає можливість перекидати власні завищені витрати, у тому числі не-виробничі, на кінцевого споживача, ухиляючись таким чином від впровадження енергоефективних заходів.

2. *Інституціональні перешкоди у створенні джерел самофінансування енергозберігаючих заходів.* У Державній цільовій економічній програмі енергоефективності на 2010-2015 рр. передбачено, що основним джерелом фінансування енергозбереження стануть кошти суб'єктів господарювання. Зокрема, при загальному обсягу фінансування Програми у 341,59 млрд. грн., 7,58 млрд. буде виділено з державного бюджету, 15 млрд. – з місцевих бюджетів, 319,01 млрд. грн. – з коштів підприємств [1]. Проте зазначимо, що формування джерел самофінансування енергозбереження на підприємствах значно ускладнюється постійним здороженням енергоносіїв, викликаним як переходом до світових цін на природний газ, так і спробами лібералізації енергоринку.

З одного боку, здороження енергоносіїв створює необхідну економічну мотивацію для реалізації програм енергозбереження. Так, у дослідженнях Ю. Костіна та В. Безлепкіна було проаналізовано ефективність витрат, пов'язаних з енергозбереженням на підприємствах ДК «Укртрансгаз» за 2011 р. та доведено наявність знаних цінових стимулів для реалізації потенціалу енергозбереження: у середньому по підприємству економічний ефект від впровадження енергозберігаючих заходів становив 1666,7 грн./т у п. [15, с. 72].

Проте на тлі подорожчання енергоносіїв відбува-

ється скорочення прибутків, звужуються інвестиційні потоки в енергозбереження. За таких умов компенсаторним заходом могла б стати державна політика у сфері енергозбереження, спрямована на здешевлення енергозберігаючих заходів на рівні підприємства. Законодавством України встановлено цілу низку податкових та кредитних методів стимулювання енергоефективності, спрямованих на формування у підприємств джерел самофінансування енергозберігаючих проектів. Так, Податковим кодексом передбачено: звільнення від оподаткування 80% прибутку, отриманого від продажу на території України енергозберігаючого обладнання, матеріалів, виробів власного виробництва, які забезпечують раціональне використання енергоносіїв [3, ст. 158.1]; звільнення від оподаткування 50% прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів [3, ст. 185.2]; звільнення від митних зборів операцій з ввезення енергозберігаючого обладнання та матеріалів [3, ст. 197.16.2.3]; обладнання та приладів, які працюють на відновлювальних джерелах енергії [3, ст. 197.16.1].

Надання податкових пільг жорстко регламентуються. По-перше, вони надаються на тимчасові основі (як правило, протягом 5 років з моменту отримання першого прибутку від здійснення енергозберігаючих заходів або продажу енергоефективного обладнання). По-друге, встановлюються цільові обмеження на використання коштів, отриманих у зв'язку з наданням пільги: вони мають бути спрямовані виключно на збільшення обсягів виробництва. Разом з тим, порядок надання пільг не позбавлений недоліків, які певною мірою перешкоджають формуванню фінансових джерел, спрямованих на інвестування в енергозбереження. Так, підприємство зобов'язано брати участь у галузевих програмах енергозбереження, що є підставою для внесення його у спеціальний реєстр (ведеться Національним агентством України з питань забезпечення ефективності використання енергетичних ресурсів – НАЕР). Крім того, пільга надається постфактум, коли прибуток від енергозберігаючих проектів вже отриманий, а не на початковому етапі виробництва, коли дійсно існує потреба у залученні додаткових джерел фінансування.

3. *Нерозвинена інфраструктура енергозбереження.* Зокрема в Україні недостатньо розвинений ринок енергозберігаючих послуг. Так, в країні діє лише п'ять енергозберігаючих сервісних компаній (ЕСКО), які виконують проекти енергозбереження «під ключ», здійснюючи їх фінансування за рахунок власних або залучених коштів. Тоді як, наприклад, у Південній Кореї їх 158, у Японії – 21, Швейцарії – 50, Австрії – 25, Болгарії – 12, а у Німеччині їх кількість доходить до 1000 [9, с. 114]. Проте використання послуг енергозберігаючих сервісних компаній у бюджетних установах і організаціях, а також закладах комунальної власності, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, ускладнюється численними інституціональними бар'єрами, серед яких можна виділити такі: значні трансакційні витрати, пов'язані з регламентацією закупівель товарів та послуг у публічному секторі, необхідність проведення тендерних процедур; відсутність чіткої законодавчої регламентації розподілу ризиків між приватним та державним партнером; значна бюрократизація державного управління, яка ускладнює пошук джерел фінансування енергозбереження; процедура встановлення лімітів на споживання паливно-енергетичних ресурсів у бюджетних установах, згідно якої, якщо ліміт не вичерпано, отримана економія буде списана до бюджету, а обсяги фінансування закупівель паливно-енергетичних ресурсів на наступні роки будуть зменшені.

Висновки. Прийняття рішень про впровадження енергоефективних технологій на підприємствах здійс-

нюється переважним чином виходячи з міркувань раціональності – співвідношення вартості енергоносіїв та витрат на їх економію. Проте економічне середовище енергозбереження формується не лише під впливом суто ринкових чинників. На нього суттєво впливають інституціональні фактори, що визначаються економічною політикою держави, а саме: особливостями регулювання цін на паливно-енергетичні ресурси та державною політикою у сфері енергозбереження.

Серед факторів, що ускладнюють реалізацію програм енергозбереження на рівні окремого підприємства, на нашу думку, доцільно виділити такі: викривлення цінних стимулів енергозбереження, обумовлене перехресним субсидюванням вартості паливно-енергетичних ресурсів; інституціональні перешкоди у створенні джерел самофінансування енергозберігаючих заходів (недоліки у порядку надання податкових пільг на реалізацію проектів з підвищення енергоефективності); нерозвинена інфраструктура енергозбереження.

Послаблення негативної дії зазначених факторів тісно пов'язано з удосконаленням інституціонального середовища вітчизняного енергоринку – ліквідацією цінового диспаритету, активним антимонопольним регулюванням. Однак лібералізація енергоринку може спричинити значні цінові шоки та негативно позначитися на можливостях підприємств впроваджувати енергозберігаючі заходи. Відтак необхідно активізувати зусилля, спрямовані на удосконалення державної політики у сфері енергозбереження. Зокрема, подальших досліджень потребує організаційно-економічний механізм надання податкових та кредитних пільг підприємствам, що беруть участь у реалізації програм енергозбереження; законодавча регламентація залучення енергозберігаючих сервісних компаній до виконання проектів енергозбереження у державних та комунальних закладах.

Список джерел

1. Постанова КМУ «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки» від 01.03.2010 №243.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання заходів з енергозбереження» [Текст] // Офіційний вісник України. – 2007. – № 27. – С. 7. – ст. 1077.
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь [Текст] / [Амо-

- ша О.І., Андрос Є.І., Бажал Ю.М. та інш.] ; за заг. ред. В.М. Гейця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського, Е.М. Лібанової, О.С. Онищенко. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
5. Воронцов, С. Б. Аналіз ефективності виконання державних програм енергозбереження [Текст] / С. Б. Воронцов, А. Ю. Сменковський // Стратегічні пріоритети. – 2011. - №3. – С. 83-89.
 6. Енергозберігаючий блеф [Електронний ресурс] : матеріали Колегії Рахункової палати / Рахункова Палата. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16723646>.
 7. Дзядикевич Ю.В. Управління процесами ефективного енергозбереження [Текст] / Ю.В. Дзядикевич, Р.Б. Гевко, Р.І. Розум, М.В. Буряк // Інноваційна економіка. – 2010. - №3. – С. 151-154.
 8. Новий курс : реформи в Україні. 2010-2015. / Національна доповідь [Текст] / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.] – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 232 с.
 9. Лір В.Е. Економічний механізм реалізації політики енергоефективності в Україні [Текст] : монографія / В.Е. Лір, У.С. Письменна; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.
 10. Бараннік В.О. Перехід України на світові ціни енергоносіїв: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / В.О. Бараннік / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/WorldEnergyPrice.pdf>.
 11. Земляний М.Г. Концепція (основи державної політики) енергетичної безпеки України у 2010-2014 рр. (проект) / М.Г. Земляний, А.І. Шевцов [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/ConceptEnPol.pdf>.
 12. Овсієнко О.В. Енергетична безпека: конфлікт соціально-економічних інтересів [Текст] / О.В. Овсієнко // Вісник Національної юридичної академії України. Серія: Економічна теорія та право. – 2011. - №1. – С. 55-65.
 13. Саприкін В. Чи буде проведено реформи в енергетичному секторі України / В. Саприкін [Електронний ресурс] / «Новий зелений курс» по-українськи? Роль Німеччини та України в сучасній європейській енергетичній політиці» (Берлін), 27-28.04.2010 : матеріали конф. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=773.
 14. Прейскурант для споживачів природного газу [Електронний ресурс] / Дочірня компанія НАК «Нафтогаз України» «Газ України». – Режим доступу : <http://www.gasukraine.com.ua>.
 15. Костін, Ю. Цінові чинники енергозбереження на підприємствах ПЕК [Текст] / Ю. Костін, В. Безлепкін // Вісник економічної науки. – 2012. - №1. – С. 71-73.

Г. Костромін

академік АЕН України

м. Кіровоград

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ, ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Економічний розвиток України на шляху створення соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає його відповідність довгостроковій стратегії економічного зростання, підвищення якості і рівня життя населення. Для ефективного функціонування економіки в ринкових умовах необхідно підвищувати рівень рентабельності підприємств, в цілому підвищувати конкурентоспроможність виробниц-

тва, його ефективність. Разом з тим, низький рівень виробництва, праці, маркетингу і збуту продукції, не конкурентоспроможність продукції внаслідок морального і фізичного зносу основного капіталу, зростання норм поточних витрат спричинює рівень зниження рентабельності, скорочення попиту на продукцію вітчизняних підприємств в умовах жорсткої конкуренції з боку імпорту.